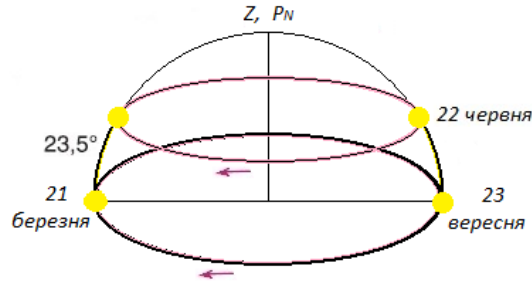
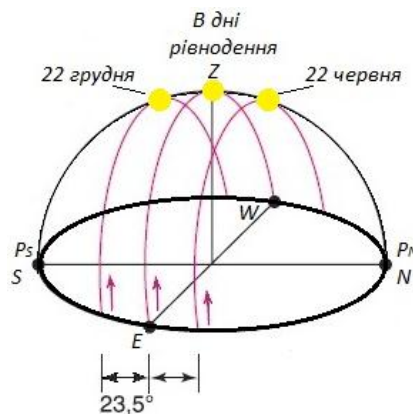

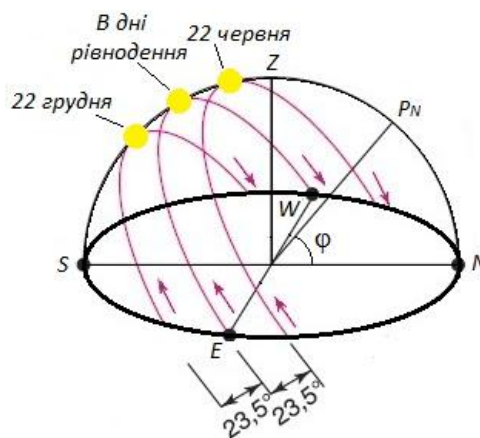
Спостережуваний рух Сонця по небосхилу. Траєкторія руху Сонця має вигляд спіралі, яка піднімається і опускається відносно земного екватора. На полюсах Землі витки спіралі майже паралельні горизонту. Так на північному полюсі, з'явившись з-за горизонту 21 березня, описуючи спіраль, Сонце піднімається все вище і вище над горизонтом і 22 червня досягає найбільшої полуденної висоти у $23^{\circ},5$. Потім знову по спіралі воно починає опускатися і 23 вересня заходить за горизонт на півночі.

На екваторі витки спіралі перпендикулярні до горизонту. Сонце кожен день сходить і заходить, цілий рік день рівний ночі. Рухаючись по спіралі з півдня на північ і назад, двічі на рік воно сходить в точці сходу і заходить в точці заходу. Це буває 21 березня і 23 вересня. В ці дні в полудень Сонце завжди в зеніті. В інші дні року точки сходу і заходу зсунуті: взимку – до півдня, влітку – до півночі. Найбільший зсув спостерігається 22 грудня і 22 червня. Він дорівнює $23^{\circ},5$. В ці дні висота Сонця над горизонтом найменша.

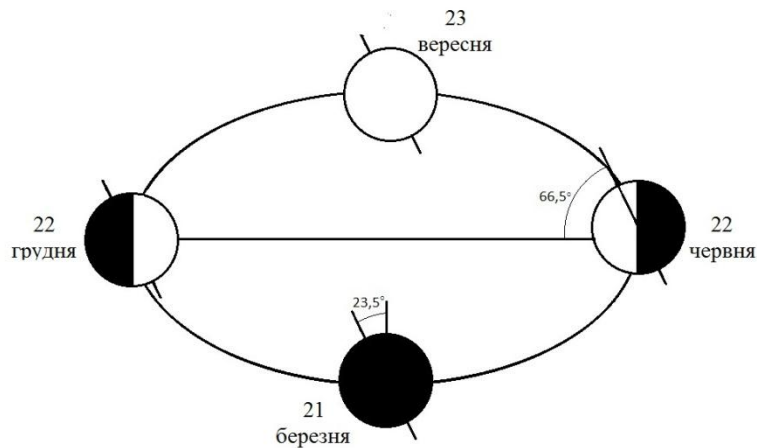

В середніх широтах, як і на екваторі, Сонце кожний день сходить і заходить і, як на екваторі, рухаючись по спіралі з півдня на північ і в зворотному напрямку, два рази на рік проходить через точки сходу і заходу. В ці дні на всіх широтах день рівний ночі, тому дні 21 березня і 23 вересня називають днями весняного і осіннього рівнодення.

Спостережувані явища є наслідком того, що вісь добового обертання Землі нахилена до

площини орбіти на кут $66^{\circ},5$. Також важливим є те, що при русі Землі навколо Сонця напрям осі в просторі та її нахил до площини орбіти залишаються незмінними.

Екваторіальні координати Сонця. Оскільки на протязі року положення Сонця на небесній сфері постійно змінюється, то постійних змін зазнають і його небесні координати. Для практичних потреб часто доводиться користуватися екваторіальними координатами Сонця в дні рівнодень і сонцестоянь.

Основні епохи	Наближені дати	Пряме сходження, α	Схилення, δ
День весняного рівнодення	21 березня	0^h	0°
День літнього сонцестояння	22 червня	6^h	$23^{\circ},5$
День осіннього рівнодення	23 вересня	12^h	0°
День зимового сонцестояння	22 грудня	18^h	$23^{\circ},5$

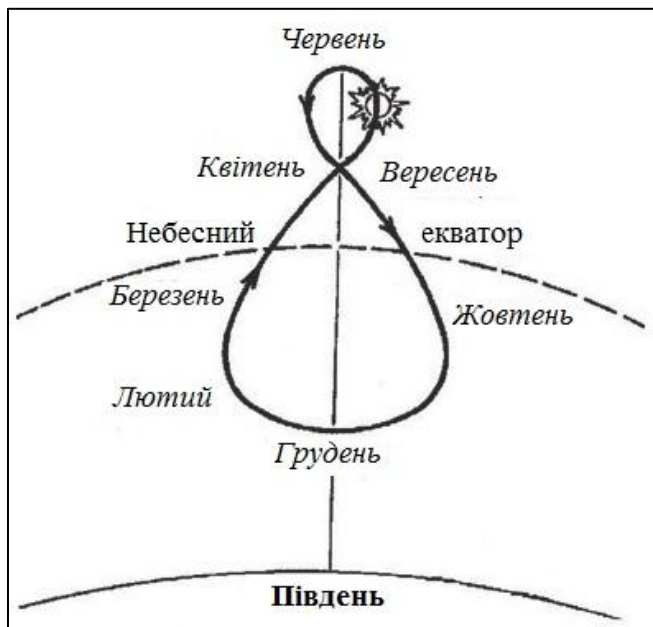
Прямі сходження Сонця збільшуються за добу приблизно на 4 хвилини, а схилення змінюється в середньому на $0^{\circ},25$ за добу. Для більш точних обчислень схилень Сонця використовують таблицю:

Зміна $\delta_{\odot}$ за добу		
На протязі 1-го місяця до і після рівнодення	На протязі 2-го місяця до і після рівнодення	На протязі 1-го місяця до і після сонцестояння
$0^{\circ},4$	$0^{\circ},3$	$0^{\circ},1$

Точні значення екваторіальних координат Сонця для заданої дати подані в щорічних Астрономічних календарях.

Аналема - Якщо нерухому закріплену фотокамеру спрямувати в південну частину неба і щоденно в істинний полудень робити знімок на один і той же фотокадр, то одержимо траєкторію, яку описує

центр сонячного диску за час фотографування. Ця траєкторія нагадує «вісімку», що витягнута вздовж небесного меридіана і поміщена між полуденною висотою Сонця в дні літнього і зимового сонцестоянь. Протяжність цієї «вісімки» складе 47° . Її ширина визначається з амплітуди рівняння часу: максимальне випередження або відставання істинного сонячного часу від середнього складає ± 15 хв – саме на такий годинний кут буде відхилятися Сонце від меридіана в моменти максимального рівняння часу. Власне кажучи, «вісімка» (аналема) є не що інше, як ще одна форма представлення рівняння часу. Якщо фотографування проводити не в полудень, а в інший час, наприклад в першій половині дня, то аналема буде нахиленою зліва направо, а якщо у другій половині дня то – справа наліво.

Сутінки - час доби, коли Сонце знаходиться під горизонтом (перед світанком чи після заходу), але можна бачити сонячне світло, яке розсіяне у верхніх шарах атмосфери. Сутінки спостерігаються налюбій планеті чи супутнику, які мають атмосферу.

Громадянські (цивільні) сутінки — час доби, коли Сонце візуально опускається не нижче ніж на 6° під горизонтом. У цьому випадку діяльність людини не потребує додаткового вуличного освітлення. Громадянські сутінки закінчуються, коли Сонце опускається на 7° під горизонт.

Навігаційні сутінки — час доби, коли Сонце опустилось нижче горизонту більш, ніж на 6° , але не більше, ніж на 12° . У цьому випадку вмикається вуличне освітлення у містах, але освітленість ще достатня, щоб розрізнати морські і річкові навігаційні знаки. Коли наступають астрономічні сутінки, необхідне підсвічування навігаційних знаків для чіткого їх розрізнення. Навігаційні сутінки закінчуються, коли Сонце опускається на 12° під горизонт.

Астрономічні сутінки — Сонце опустилось нижче горизонту більш, ніж на 12° . Назва пов'язана із тим, що у цих умовах світіння атмосфери все ще зависоке для проведення певних астрономічних

спостережень. Астрономічні сутінки закінчуються при опусканні Сонця нижче 18° під горизонтом. Після цього починається ніч.

Біла ніч – явище, яке спостерігається у високих широтах (за $59^\circ,5$), коли поблизу літнього сонцестояння не закінчуються громадянські сутінки.

Білі ночі, полярний день і полярна ніч. Громадянські сутінки тривають до занурення Сонця під горизонт на 7° ($h = -7^\circ$ і $z = 97^\circ$). Якщо навіть у нижній кульмінації висота Сонця $h_n \geq -7^\circ$ ($z_n \leq 97^\circ$), то громадянські сутінки тривають до сходу Сонця і називаються *білими ночами*. Якщо у формулу висоти світила у нижній кульмінації $h_n = \delta - (90^\circ - \varphi)$ підставити $h_n = -7^\circ$, то легко можна визначити географічну широту місць, в яких наступають білі ночі при різних значеннях схилення Сонця. Ця ж формула при підстановці в неї $h_n = -18^\circ$ дає границю темних ночей, при яких будь-яке сутінкове освітлення зникає. При $h_n = -0,9^\circ$ верхній край сонячного диску зазвичай торкається горизонту, і тим самим визначається початок і закінчення *полярного дня*. Початок і закінчення *полярної ночі* обумовлено полуденною висотою Сонця: $h_b = -0,9^\circ$ (або $z_b = 90,9^\circ$). Наведені значення h_n та h_b враховують величину радіуса сонячного диску ($\approx 0,3^\circ$) і середню рефракцію в горизонті ($\approx 0,6^\circ$). Тривалість періоду білих ночей, полярного дня і полярної ночі знаходиться за календарними датами, у які схилення Сонця має обчислене і задане значення, а самі дати встановлюються за астрономічними календарями-щорічниками. При розв'язуванні таких задач достатньо приймати значення географічної широти і схилення Сонця з точністю до $0^\circ,1$.